
**KAKO JESTE
I KAKO IZGLEDA:
DA LI JE POČETAK
SUĐENJA MILOŠEVIĆU
PROPUŠTENA
PRILIKA?**

VOJIN DIMITRIJEVIĆ

Suđenje Slobodanu Miloševiću pred Međunarodnim tribunalom za zločine počinjene u bivšoj Jugoslaviji dočekano je s velikim nadama. Dugo, sve od trenutka kad je Tribunal osnovan pa do 2000. godine, izgledi da Milošević stane pred haške sudije činili su se malim. Samo idealisti koji veruju u međunarodno krivično pravo mogli su se nadati da će se jednom aktuelnom šefu države zaišta i suditi. Protiv toga su govorili mnogi razlozi, između ostalog i mogućnost da se ponovi 1995, kada je dotadašnji “balkanski kasapin” odjednom postao “nezaobilazan faktor mira”, pošto je u ime Srba u Srbiji i Crnoj Gori, ali i Srba u Republici Srpskoj, potpisao Dejtonsko-pariski sporazum o miru u Bosni i Hercegovini. Kako je za sređivanje prilika na Balkanu ipak bilo važnije da Milošević vlada u Beogradu nego da je u pritvoru u Hagu, bilo je realno očekivati da će on ostati na slobodi kako bi mogao da potpiše i garantuje novi dogovor, te da će za to biti i nagrađen. Izgleda da je Milošević optužen tek kad se ispostavilo da je postao isuviše iracionalan da bi mogao da bude značajan partner čak i diplomatama s potpuno otupelim osećajem za moral.

Uoči intervencije NATO-a 24. marta 1999. ovo je postalo sasvim jasno: Milošević prosto nije reagovao na pretnje. Upozorenja koja su mu posle konferencije u Rambujeu upućivali zapadni lideri nisu ostavila nikakav utisak na njega. Milošević je u Rambuje poslao svoje omiljeno “multikulturalno” kosovsko putujuće pozorište s jednim “Turčinom”, jednim “Albancem”, jednim “Romom”, pa čak i jednim “Egipćaninom”, sve predvođene

formalnim predsednikom Srbije Milanom Milutinovićem, koji se sada i sam nalazi na haškoj listi optuženih.¹

NATO je tada pribegao “veštačkoj iracionalnosti”: generalni sekretar Havijer Solana dao je neopozivu i nepromenljivu naredbu za napad na Jugoslaviju očekujući očigledno da će se Milošević predomisлити. To se nije dogodilo, i tako je počelo bombardovanje. U NATO-u su se nadali da će predsednik Jugoslavije shvatiti da se Severnoatlantski pakt ne šali – ali diktatori obično ne mare kad im se gradovi ruše. Zapad je mislio da će Milošević popustiti posle četiri dana, pa posle deset dana, pa posle dve nedelje, ali Milošević nije odustajao. Tek tada su se u NATO-u prvi put i u očajanju okrenuli političkoj opoziciji u Srbiji.² Objavljena je i haška optužnica protiv Miloševića i drugova.

Čak ni tada nije bilo mnogo verovatno da će se Milošević jednog dana pojaviti u Hagu. Nije bilo jasno kako će on biti svrgnut s vlasti, a još je manje bilo verovatno da će on sam dopustiti da ga uhvate živog, između ostalog i s obzirom na suicidalne crte koje su mu pripisivane.

Prvi dani suđenja Miloševiću bili su svojevrsan antiklimaks. Milioni televizijskih gledalaca u Jugoslaviji, koji su na izborima septembra 2000. oborili Miloševića s vlasti, sada su mogli opet da vide starog samouverenog, prkosnog manipulatora, koji ih je krajem osamdesetih opčinio i poveo u rat. U sudnici se ponašao kao da predsedava plenumu Centralnog komiteta Saveza komunista Srbije, gde je njegov brzi uspon i počeo. Njegovi najuporniji protivnici u Srbiji, oni malobrojni ljudi koji su još od 1987. bili svesni kakvu opasnost on predstavlja i koji su verovali da će međunarodno suđenje biti trijumf pravde, da će u očima naroda razbiti iluzije i laži, sada su morali da gledaju kako Miloševićeva popularnost, tako niska oktobra 2000, ponovo raste: u ispitivanjima javnog mnjenja Milošević se našao na četvrtom mestu po ugledu i poverenju!³

Šta se dogodilo? Zašto suđenje nije ostvarilo očekivane više ciljeve?

1 Milutinović, koji je i dalje *de iure* predsednik Srbije, ostao je upamćen po odgovoru koji je dao novinarima na pitanje o ishodu konferencije: “Que ser *á* ser *á*”

2 Isprva su zvaničnici NATO-a pogrešno pisali imena opozicionih vođa i davali druge neprecizne podatke u vezi s njima, što se nesumnjivo može shvatiti i kao znak omalovažavanja.

3 Dakako, Miloševićeva popularnost nije se odrazila na rejting Socijalističke partije Srbije: sve ankete pokazuju da ona ima podršku 6-7% birača, iako je Milošević još uvek njen predsednik.

Postoji nekoliko mogućih odgovora. Jedan od njih već je nagovešten na početku i glasilo bi: zbog početne greške, zato što je Milošević optužen prekasno i u najnepovoljnijem trenutku. Za balkanskog kasapina znalo se i pre pregovora u Dejtonu 1995, kada su ga prisutni političari priznali kao najjačeg i najjuticajnijeg partnera a Ričard Holbruk ga čak opisivao i kao najracionalniju, najmanje nacionalističku ličnost, pa čak i kao šarmantnog i finog čoveka (u Americi je tokom Drugog svetskog rata sličan imidž imao i tadašnji saveznik, “čika Džo” Staljin). Masakr u Srebrenici bio se odigrao nekoliko meseci pre početka te konferencije. Uprkos tome što je kod mnogih Srba na delu psihološki mehanizam poricanja, većina njih i te kako je svesna činjenice da bosanski Muslimani nisu bili pripremljeni za rat, da nisu uvozili oružje (kao u Hrvatskoj), i da u Bosni nije postojala teroristička “oslobodilačka vojska” slična onoj na Kosovu.

Pa ipak, optužnica za zločine u Bosni i Hrvatskoj objavljena je tek posle optužnice za Kosovo. I pored protivljenja sudskog veća, Tužilaštvo je uspelo da spoji tri optužnice, a onda je neočekivano, kao u kakvom postmodernističkom komadu, otpočelo proces od kraja, od zločina počinjenih na Kosovu, i tu se brzo usredsredilo na zlodela koja su srpska i jugoslovenska vojska i policija navodno počinile tokom intervencije NATO-a.

61 To je Miloševiću sasvim išlo na ruku. Naravno, početak suđenja treba sagledavati i s njegovog stanovišta i u kontekstu njegovih ciljeva. Njega ovo suđenje ne zanima kao pravni postupak. On je uveren da će na kraju biti kažnjen, ne toliko zbog ubedljivih dokaza koliko zahvaljujući zaveri u čije postojanje on, kao uostalom i mnogi ljudi na Balkanu, čvrsto veruje: kako je više puta rekao, Tribunal je politički instrument Sjedinjenih Američkih Država i Novog svetskog poretka, koji žele da unište njega i – to ne propušta da doda – srpski narod. Zato on i misli da nema smisla da razgovara sa sudijama, nego se obraća publici koja bi mogla biti prijemčiva za njegove argumente: Srbima u Srbiji, Bosni, Hrvatskoj i Crnoj Gori, a možda i antiglobalističkom pokretu i ljudima s jakim antiameričkim raspoloženjem.

A Tužilaštvo je, sa svoje strane, povlačilo poteze koji su nekako uvek išli u Miloševićevu korist. Umesto da se obrate velikom broju gledalaca u Srbiji, zatrovanih devetogodišnjom propagandom protiv suda u Hagu,⁴ i da im kažu da će se suđenje baviti *ius in bello*, povredama humanitarnog prava bez obzira na korene sukoba i na to da li su ciljevi učesnika u sukobu bili ispravni ili ne, tužiocu su održali preda-

4 Upor. Vojin Dimitrijević, “The War Crimes Tribunal in the Yugoslav Context”, u: *East European Constitutional Review*, vol. 5, br. 4, 1996, str. 85-89.

vanje iz istorije i opisali navodne planove o stvaranju Velike Srbije. Prvi svedok bio je katastrofalan: Mahmut Bakali, kosovski Albanac, nekadašnji rukovodilac Saveza komunista Kosova, zapamćen kao Titov upravljač na Kosovu i kao bonvivan. Ovaj nepripremljeni čovek, koji sebe smatra intelektualcem, sada tvrdi da je oduvek mislio da Albancima nema života u Jugoslaviji, što se ne slaže s nekadašnjim komunističkim projektom zajedničkog života različitih naroda. Bakali je bio lak plen, pošto je bilo dovoljno da mu Milošević ukaže na nedoslednosti te vrste.

Milošević je na sudu uspeo da pokaže još jednu svoju političku veštinu. Naime, jedan od razloga za njegov taktički uspeh u komunističkoj hijerarhiji, a kasnije i u postupanju s političkim suparnicima u bivšoj Jugoslaviji, u sukobima s drugim državama nastalim na tlu Jugoslavije i u pregovorima s brojnim inostranim zvaničnicima, bili su njegovi nekonvencionalni, neočekivani, iznenađujući potezi, to što je prezirao ustaljena pravila. Da je nekim slučajem kapiten fudbalskog tima, Milošević bi izašao na teren s četiri lopte i onda krenuo da većno raspravlja po čemu to fudbal mora da se igra baš s jednom loptom. Ostali okrivljeni Srbi na sudu su se ponašali kao osobe optužene za određene zločine, a tako su postupali i njihovi branioci (koje su najčešće birali ljudi od Miloševićevog poverenja) – ali bivši predsednik Jugoslavije, njihov vrhovni vođa, promenio je pristup. On poriče sâmo postojanje Tribunala, ali ga ujedno koristi i kao svoj podijum; on odbija pravne zastupnike, ali je u vidu “prijatelja suda” (*amici curiae*) dobio tri veoma ugledna branioca. Kada hoće, može da ima koristi od prijatelja suda, kada neće, može da ih se odrekne. U zavisnosti od toga šta mu je upravo odgovaralo, on se ponašao čas kao branjenik, čas kao branilac (ponekad i kao tužilac!). Dokumente uglavnom odbija da primi, ali je za neke i zainteresovan; opet, ne priznaje pismena koja nije pročitao jer ne priznaje Tribunal i jer nema branioca – i tako u krug.

Pošto je Tužilaštvo na početku procesa želelo da dokaže kako je plan o Velikoj Srbiji podrazumevao masovne deportacije kosovskih Albanaca, suđenje je, posle iskaza Mahmuta Bakalija, počelo svedočenjima drugih kosovskih Albanaca, mahom neobrazovanih ljudi, koji su govorili da su kosovski Albanci postepeno lišavani svojih prava i pre nego što je Milošević došao na vlast. Gledaoci u Srbiji sigurno nisu smatrali da je to što su albanska deca morala da uče istoriju iz udžbenika prevedenih sa srpskohrvatskog ili to što su se previše detaljno zadržavala na istoriji Srbije neki posebno velik zločin. Kad je reč o zločinima, Milošević je na sudu prikazao filmove koji nisu srpske produkcije a pokazuju žrtve bombardovanja NATO-a, žrtve među kojima ima Srba, ali ima i Albanaca, žena i dece. Svedoci Albanci ponašali su se kao da im je rečeno da NATO uopšte ne pominju i da se prave kao da ni-

kad nisu videli nijednu četvu OVK-a. Milošević je bez teškoća dokazao da je većina njih imala rođake u OVK-u. To je ukazivalo i na mogućnost da Milošević ima pristup policijskim arhivama; njih su mu na raspolaganje mogli staviti njegovi ljudi koji su ostali u vojnim i civilnim tajnim službama u Jugoslaviji, ali je moguće i da su podaci sačuvani i sklonjeni na sigurno u Hagu.

Činjenica da je bombardovanje NATO-a bilo u punom jeku kada su navodno počinjena najgora zverstva protiv albanskih civila, činjenica da je OVK bio teroristička organizacija koja je provocirala preterane reakcije srpskih snaga i da većina svedoka poznaje nekoga u OVK-u, da je imala rođake u OVK-u i da je podržavala nezavisnost Kosova ne može da opravda represalije i neljudsko ophođenje – ne može u očima stranih posmatrača ni u očima sudija. Međutim, TV gledaoci u Srbiji nisu tumačili ova haška svedočenja u tom ključu: za njih je Milošević branio teritorijalni integritet Jugoslavije od stranog agresora i od albanskog secesionističkog pokreta, i borio se protiv terorizma OVK-a. Za (nikako malobrojne) rasiste među njima, primitivno i prevrtljivo albansko pleme nije ni zaslužilo bolje. Osim toga, zanimljiv dokaz “lukavosti” bilo je, na primer, to što je Bakali, koji tečno govori srpski, svedočio na albanskom, samo povremeno reagujući na srpskom. I opet, Milošević je neumorno ponavljao da na tom sudu nije optužen on nego Srbija. Običnom čoveku u Srbiji to je moralo biti poznato i nekako prihvatljivo, gotovo kao *děja vu*: to su mu Milošević i njegovi intelektualni podržavaoci trubili još od 1989. Čak i sada, marta 2002, 56% stanovnika Srbije i 46% stanovnika Crne Gore misli da je suđenje Miloševiću “nepravedno”.⁵

Siguran sam da većina posmatrača u sudnici, svi inostrani pravni stručnjaci i tužioc i ove stvari vide drugačije. Njih zanimaju samo suđenje i njegov ishod, oni čak možda očekuju i da će to što Milošević do tančina poznaje život običnih kosovskih seljaka na kraju moći da se iskoristi protiv njega, kad počne da tvrdi da nije znao ništa o podvizima generala Mladića i Arkanovih paravojnih formacija u Bosni.⁶ Oni verovatno smatraju da je Tužilaštvo u pravu kada – da bi se Miloševićeve radnje uopšte mogle okvalifikovati kao genocid – sistematično objašnjava širi plan (o Velikoj Srbiji), kad počinje s masovnim deportacijama i dokazuje da je postojala namera da se određena grupa istrebi.

⁵ Istraživanje Centra za istraživanje javnog mnjenja, objavljeno u *Blicu* 19. marta 2002, str. II.

⁶ Uostalom, Milošević je već rekao da nije znao za događaje u Srebrenici i da je pitao Radovana Karadžića, koji mu takođe nije izgledao najbolje informisan.

Iz jednog sasvim drugog razloga, formalisti među pravnicima biće skloni da odbace faktor javnog mnjenja u Srbiji kao irelevantan. Ni u Nirnbergu se nije vodilo računa o raspoloženjima i mišljenju većine Nemaca. Suđenja su, reći će oni, zamorna, i interesovanje u Srbiji polako će popuštati.

Tom stavu možemo se suprotstaviti ne samo pozivanjem na političku psihologiju nego i upućivanjem na pravne argumente. Modernom krivičnom pravu i postupku nije prvenstveni cilj da kazne izvršioce krivičnih dela, da se osvete zločincima, nego da spreče buduće zločine. Načela Haškog tribunala podudaraju se s ovom idejom ne samo u nekom uopštenom smislu, već i sasvim konkretno, zato što potiču iz Glave VII Povelje Ujedinjenih nacija, koja se odnosi na mere za zaštitu mira i međunarodne bezbednosti. Suđenje pred ovim tribunalom treba da odvrati druge da čine međunarodne zločine kakvi su počinjeni na teritoriji bivše Jugoslavije posle 1991. godine. Gde se nalazi potencijalna ciljna grupa za ovu opomenu? Većina je najverovatnije na teritoriji bivše Jugoslavije, a ako je osuđeni zločinac Srbin ili Crnogorac, onda u Srbiji i Crnoj Gori. Nije li onda bolje da se ta poruka prilagodi njima i da im se pomogne da prevaziđu fobije, bol i naslage višedecenijske nacionalističke propagande?

Sasvim je moguće zamisliti suđenje koje bi, ne oglašujući se o principe pravde, imalo i bolji početak. Kao što je već rečeno, glavni tužilac je ogromnoj jugoslovenskoj publici (koja se zapravo prvi put upoznaje s Tribunalom “uživo”) u uvodnoj reči mogao da objasni funkciju Tribunala, ulogu Tužilaštva, cilj suđenja. Zločini za koje se optuženi tereti mogli su se prikazati logičkim, hronološkim redosledom: već se uveliko zna za zločine u Vukovaru i u okolini njega, za opsadu Sarajeva, za nedela u Prijedoru, za masakr u Srebrenici itd. – njih je većina ljudi u Srbiji i te kako svesna. Oni su već dokazani na drugim suđenjima na istom ovom sudu. Većina svedoka mogla bi se razumeti, mogla bi da bude ubedljiva jer govori ovu ili onu verziju srpskohrvatskog jezika, koji razumeju svi, bez obzira na to kako se on sada zove na jednoj ili na drugoj strani. Neka zverstva odigrala su se daleko pre nego što se međunarodna zajednica umešala u sukob na tlu bivše Jugoslavije. Mirovni aktivisti i članovi nevladinih organizacija u Srbiji već su više puta bili u Hrvatskoj i Bosni, a njihove kolege uzvratile su im posetu, što je bilo praćeno i u medijima. Mnogi Srbi još uvek žive u Zagrebu i Sarajevu. Za Kosovo ne važi ništa od toga.

Suđenje bi i tada došlo u monotonu fazu ali bi zadržalo svoj početni zamah, monotonija bi nastupila u kasnijim, rutinskim fazama, koje nisu bitne za osnovni utisak o procesu. Suđenje bi i tada trajalo nekoliko godina i završilo bi se presudom koju većina posmatrača i onako očekuje. Ali, efekat u Srbiji bio bi dru-

gačiji – postojala bi makar prilika za afirmaciju međunarodne pravde, šansa da se ona prihvati i tu. Savlađivanje nasleđa Miloševićeve ere i ideja ugrađenih u nju ne bi bilo tako neizvesno i mučno kako izgleda sada.

Verzija ovoga članka na engleskom jeziku objavljena je u *East European Constitutional Review*, br. 10/2001.